

Az Európai Unió gázellátása Oroszországból.
Néhány aktuális kérdés az Európai Bizottság és az orosz kormány 2011. február 24-ei
találkozója okán

Weiner Csaba
2011. március 1.

Miközben Oroszország az EU legnagyobb olaj-, olajtermék-, gáz-, szén- és uránellátója, az Európai Bizottság és az orosz kormány 2011. február 24-ei találkozója – amely az eddigi legnagyobb volt 1997 óta – ismét jól mutatta, hogy a kétoldalú kapcsolatokban a gáz áll a középpontban. Három fő kérdés volt napirenden (az EurActiv szerint): (1) az olajtermékekhez kötött hosszú távú ellátási szerződések, (2) a harmadik energiacsomag hatása az orosz érdekeltségű vagyoneszközökre és (3) a Déli Áramlat gázvezetékprojekt sorsa.

A gázpiaci folyamatokat ma alapvetően négy, egymással szorosan összefüggő tényező alakítja: az (1) alacsonyabb gázkereslet, (2) a nem konvencionális gáztermelés felfutása az Egyesült Államokban, (3) az LNG-termelés megugrása (különösen Katarban) és (4) a regionális piacok globalizálódása. 2010 novemberében az IEA úgy számolt, hogy a túlkínálat valószínűleg 2011-ben éri el a csúcst: a 2010-es 130 milliárd köbméterről 200 milliárd köbméterre nő. A túlkínálat időszakában az európai szervezett piacokon (a hubokban) az árak mélyen az olajtermékekhez kötött árak alá kerültek, s egyre nagyobb a nyomást gyakoroltak a Gazprom által is fenntartott árazási gyakorlatra. A Gazprom jelenlegi európai piacvesztése ezzel a mesterséges árazással kapcsolatos. A Gazprom végül különféle ideiglenes kedvezményeket adott bizonyos vásárlóinak, 2011 februárjában azonban kategorikusan visszautasította legnagyobb vevője, az E.ON azon kérését, hogy minden szerződésében a spot piaci árakhoz kötött árazást alkalmazzák. Ami Magyarországot illeti, Fellei Tamás nemzeti fejlesztési miniszter 2011. januári közlése szerint az orosz fél „nem kíván az árkérdésről tárgyalni, s a 2014 végén lejáró szerződés meghosszabbításáról szóló tárgyalások megkezdését is csak a lejárat évében hajlandó napirendre venni”. A Bank of America Merrill Lynch szerint a Gazpromnak 2010-ben 1 milliárd dollár összegben fizettek büntetést az európai fogyasztói. Ebben a helyzetben Günther Oettinger energetikai biztos 2010. júliusi kijelentése, miszerint az orosz részesedés az uniós gázfelhasználásban középtávon 30–35 százalék lesz (a mostani 23 százalékkal szemben), meglehetősen irreális. A kétezres években Oroszország részesedése az uniós importban a közzénél és a kőolajnál jelentősen nőtt, míg a földgáznál határozottan csökkent. Az EU külső importfüggősége az olajnál a legnagyobb, azután jön a gáz, majd a szilárd tüzelőanyagok. A fontossági sorrend az EU primerenergia-felhasználásában ez utóbbival azonos. A Gazprom 2009-ben a Gazprom Exporton keresztül 140,65 milliárd köbméter saját gázt szállított a volt Szovjetunió kívüli piacokra, 11,4 százalékkal kevesebbet, mint 2008-ban (158,8 milliárd köbméter). A 2010-es szám kismértékű csökkenést mutat (139 milliárd köbméter), a 2011-es előrejelzés 152 milliárd köbméter. Az oroszországi gáztermelés 2009-ben a 2000-es szintre esett vissza (583,6 milliárd köbméterre), a Gazpromé pedig eddig soha nem látott mélységbe (461,5 milliárd köbméterre). Míg az oroszországi gáztermelés 2010-ben a 2008-as szint 97,5 százalékáig jutott el (649 milliárd köbméterre), addig a Gazprom termelése a 2010-es növekedést (508 milliárd köbméterre) követően – 2011. februári előrejelzés szerint – 2011-ben esik (505,6 milliárd köbméterre), majd a válság előtti szintet 2013-ban haladhatja meg (558,3 milliárd köbméter). A Gazpromnak mint Európában ragadt vezetékes exportörnek különösen fontosak a hosszú távú take or pay típusú szerződések a termelési és a vezetékkapacitások kiépítéséhez (a 2009-ben meginduló LNG-termelés és -export a Szahalin–2 termelésmegosztásos projekt keretében 2010-ben elérte az évi 9,6 millió tonnás kapacitást). Nem meglepő, hogy Oroszország egyenesen 2050-ig tervezne előre.

Már 2007-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a harmadik energiacsomag – amelyet végül 2009 júliusában elfogadtak el – komoly konfliktusforrás lesz Oroszországgal kapcsolatban. A felvásárlásra tett kísérletek kivédésének kérdése eddig sem volt ismeretlen Európában, az energiacsomag azonban a már meglévő vagyoneszközökig jutott el. Az adott EU-állam Oroszországhoz való viszonya meglehetősen jól mutatja azt, hogy mi volt a tulajdonosi szétválasztás kérdésében elfoglalt álláspontja. A litván kormány örömmel használja ki a lehetőséget: 2010 márciusában bejelentette, hogy végrehajtják a tulajdonosi szétválasztást a Lietuvos Dujos társaságnál. 2012 márciusáig erre sor is kerülne. A magas gázárak mellett a litván kormány azzal vádolta a Lietuvos Dujost, hogy nem biztosít szabad hozzáférést a vezetékekhez, nem épít új interkonnektorokat, továbbá vezetéket a tervezett LNG-terminálhoz. Köztudott, hogy a balti államokban, ahol erős az orosz (és német) tulajdonosi jelenlét, nem mutatható fel diverzifikációs eredmény, ez azonban nem ilyen egyszerű kérdés. Az államosítás sokba fog kerülni, s azt valakinek meg kell fizetnie. Észtországban (az Eesti Gaas esetében) 2010 őszén 2013 elejére ígérték a tulajdonosi szétválasztást. Egy másik érdeksérelem Lengyelország, ahol a Jamal-Európa gázvezeték – amelyen 2009-ben több mint 30 milliárd köbméter gázt szállítottak Nyugat-Európába – üzemeltetése kikerült az EuRoPol GAZ kezéből, s független rendszerirányítója (ISO-modell) lett (a Gaz-System személyében).

A harmadik fő kérdés: a Déli Áramlat státusa (és a harmadik energiacsomag). A Gazprom felismerte, hogy a vezetékekben való részesedésszerzés, a konzorcium, az operátori szerep mellett van egy biztosabb (bár drága) megoldás, amellyel a kiszolgáltatott helyzeten változtathat: az eddigi tranzitállamokat elkerülő vezetékek építése. Fontos tényező, hogy a három nyugati FÁK-tranzitállam közül csak Belaruszban van részben lehetőség (a Jamal-Európa vezeték révén) a tranzitgáz és a belföldi fogyasztásra szánt gáz elkülönítésére. A nagy ellenállás és a Kék Áramlathoz vagy például a türkmén–kínai vezetékhez hasonló kincstári pesszimizmus ellenére az Északi Áramlat tengeri szakaszának lefektetése 2010 áprilisában megkezdődött, s az első szál 2011 végétől üzemelhet. A hatalmas beruházásigényű, Ukrajnát elkerülő Déli Áramlat jövője a jelenlegi keresleti viszonyok és az elnökváltással fordulatot vett ukrán–orosz kapcsolatok fényében bizonytalannak tűnik, ám felelőtlenség fantomprojektnek tekinteni. A növekvő kereslet hangsúlyozása ellenére eddig is csak az Északi Áramlatnál játszott szerepet a pótlólagos export (az osztrákokkal 2010 áprilisában megegyeztet 2 milliárd köbméter ezen nem változtat). A Gazprom alapvető célja az ukrán tranzit mérséklése, amelyhez társul a közép-ázsiai pozíciómegőrzés. Bár a Gazprom mindent elkövet annak érdekében, hogy megőrizze a Kaszpi térségében a pozícióját, a 2010-es évek elején csak korlátozottan van szüksége a közép-ázsiai gázra. A beszerzési portfóliót közben viszont tovább szélesíti Azerbajdzsánnal. Oroszországot különösen bosszantja, hogy a Gazpromon a megbízhatóságot, Oroszországon pedig a demokratikus értékeket kéri számon miközben a Kaszpi-térségben, a tervezett új forráskörzetben közismert a helyzet ebben a két kérdésben. Oroszország szeretné elérni, hogy a Déli Áramlat TEN-E státust kapjon. A bolgárokkal és a szerbekkel kötött kormányközi egyezményekben benne is van, hogy a státus megszerzésére törekedni fognak. Mint ismeretes, az Északi Áramlat a Nabuccóhoz, az ITGI-hoz és a Jamal–2-höz hasonlóan „európai érdekű”, míg a TAP, a Fehér Áramlat és a Borostyán „közös érdekű” projekt. A 2011. február 24-ei megállapodás szerint „csak” bemutatkozhat Brüsszelben a projekt, amelyről érdemes megemlíteni azt is, hogy az Egyesült Államok jelenlegi adminisztrációja a korábbival ellentétben nem ellenzi. A 2008 eleji kormányközi szerződéseket komoly kritika érte többek között azért, mert azokban az állt, hogy az oroszoké a vezetékkapacitás felhasználásának a joga. Ettől függetlenül a 2009/73/EK irányelv 32. cikkét (2011. március 3-a előtt a 2003/55/EK irányelv 18. cikkét) alkalmazni kell, jöllehet a 2009/73/EK irányelv 36. cikkének (2011. március 3-a előtt a 2003/55/EK irányelv 22. cikkének) megfelelően mentességet kérhetnek a normál harmadik feles hozzáférés (TPA) alól. Ha a feltételeknek megfelelne, a Gazpromnak akkor sem lenne elég a Nabuccóhoz

hasonló 50 százaléknyi TPA-mentesség, amelynél többre viszont nem számíthat (a bolgár energetikai miniszter 50, 60 vagy 70 százalékról szólt 2010 novemberében). 2008 februárjában Andris Piebalgs akkori energetikai biztos szóvivője még azt mondta, hogy a Déli Áramlat nem kaphat ugyanolyan derogációt, mint a Nabucco. (Paolo Scaroni, az ENI vezérigazgatója már 2010 márciusában felvetette, hogy a Nabuccót és a Déli Áramlatot legalább részben egyesíteni lehetne.)

A 2009. januári orosz–ukrán gázvitában az Európai Bizottság csak nagyon kis szerepet játszott a konfliktus megoldásában. Az Energiacharta-szerződés csalódást okozott Oroszországnak: a gázvitát követően az orosz fél folyamatosan kritizálta azt, előbb új kezdeményezéssel állt elő, majd megszüntette az ideiglenes alkalmazást. A kudarcot az új EU–orosz együttműködési megállapodásban orvosolni kell. Oroszország és az EU 2009 novemberében megállapodást írt alá a korai figyelmeztető mechanizmusról, amely az olajra, a gázra és az elektromos áramra egyaránt vonatkozik. A tranzitországok kimaradtak a mechanizusból, amelynek tesztelése időközben meg is történt.

A 2009. januári gázvita pontosan rávilágított az egyes országok gázfüggőségének mértékére. Számos projekt van tervezőasztalon, s a koordináció különösen fontos lenne Közép- és Kelet-Európában. Elég az LNG esetében a Baltikumra és a Balkánra gondolni, vagy az egymással versenyző, azeri gázra pályázó projektekre a déli folyosón. Példaként: a Baltikumban Lettországnak, Litvániának, Észtországnak és Finnországnak is vannak LNG-terminál-építési tervei. 2011 februárjában a három kis balti állam miniszterelnökei észtországi találkozájukon végül uniós pénzért szólaltak fel egy közös LNG-terminál érdekében. A litvánok ellene vannak annak, hogy egy esetleges lett LNG-terminált a Gazprom „érdekeltsége” építse és azt exportra használhassa. Megjegyzendő, hogy nemcsak a gáznál, hanem más projekteknél is szükséges lenne a koordináció térségünkben: ilyen az atomerőmű-építés. Mint ismeretes, az uniós csatlakozással kapcsolatban nyolc szovjet reaktort állítottak le az új tagországokban: 2-2-t Szlovákiában és Litvániában, négyet Bulgáriában. Egy másik kezelendő terület: a nukleáris hulladék elhelyezése. Ez a kérdés szintén érinti az orosz kapcsolatot.